

Jan Kuś

*Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

STAN ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO NA ŚWIECIE W UNII EUROPEJSKIEJ I POLSCE*

Słowa kluczowe: rolnictwo ekologiczne, struktura obszarowa gospodarstw, struktura zasiewów, produkcja zwierzęca, Polska, Unia Europejska

Wstęp

Zgodnie z definicją podaną w Rozporządzeniu Rady 834/2007/WE z dnia 28 czerwca 2007 r. (11) „produkcja ekologiczna jest ogólnym systemem zarządzania gospodarstwem i produkcji żywności, łączącym najkorzystniejsze dla środowiska praktyki, wysoki stopień różnorodności biologicznej, ochronę zasobów naturalnych, stosowanie wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt i metodę produkcji odpowiadającą wymaganiom niektórych konsumentów preferujących wyroby wytwarzane przy użyciu substancji naturalnych i naturalnych procesów”.

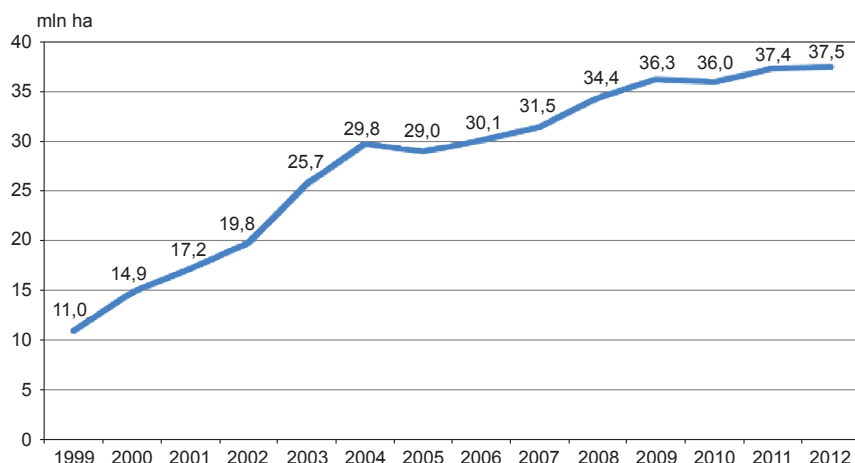
Z powyższego zapisu wynika, że rolnictwo ekologiczne pełni podwójną funkcję społeczną, gdyż z jednej strony dostarcza towarów na specyficzny rynek kształtowany przez popyt na żywność o wysokiej jakości, zaś z drugiej strony przyczynia się do ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i rozwoju obszarów wiejskich, czyli jest działaniem w interesie publicznym. Eliminacja chemicznych środków ochrony roślin i nawozów mineralnych czyni rolnictwo ekologiczne przyjaznym dla środowiska przyrodniczego, ale równocześnie jest ono mniej wydajne i bez odpowiednich subwencji produkcja ekologiczna nie jest konkurencyjna w porównaniu z gospodarowaniem konwencjonalnym (7, 9, 12). Uzasadnia to wspieranie rolnictwa ekologicznego dopłatami, które stanowią rekompensatę za dostarczane dobra publiczne (czysta woda, bioróżnorodność, żyzność gleby, krajobraz rolniczy, ochrona powietrza itp.).

* Opracowanie wykonano w ramach zadania 3.2 w programie wieloletnim IUNG-PIB.

Za początek rolnictwa ekologicznego uznaje się rok 1924, w którym Rudolf Steiner w cyklu wykładów wygłoszonych w Kobierzycach (Koberwitz) k. Wrocławia przedstawił założenia biologiczno-dynamicznej metody gospodarowania. W okresie międzywojennym ten sposób gospodarowania wprowadzali wybrani właściciele majątków ziemskich. Przykład może stanowić gospodarstwo Szelejewo o powierzchni około 1600 ha, w którym w 1930 r. hr. Stanisław Karłowski wprowadził zasady rolnictwa biodynamicznego (13). W okresie powojennym, z uwagi na powszechny brak żywności, zainteresowanie rolnictwem ekologicznym było znikome. Dopiero w latach 70. XX w., głównie w Europie Zachodniej i USA, wzrosło zainteresowanie alternatywnymi sposobami gospodarowania w rolnictwie (biodynamiczne, biologiczno-organiczne, organiczne, ekologiczne itp.). Była to forma sprzeciwu w stosunku do upowszechniającego się rolnictwa wykorzystującego coraz większe ilości nawozów mineralnych i chemicznych środków ochrony roślin. Pojawiły się również organizacje społeczne promujące alternatywne rozwiązania w rolnictwie i z ich inicjatywy powstała w 1972 r. Międzynarodowa Federacja Rolnictwa Ekologicznego – IFOAM (3). Organizacja ta wyznacza kryteria ekologicznego gospodarowania, promuje i upowszechnia zasady i cele rolnictwa ekologicznego.

Rolnictwo ekologiczne na świecie

Wzrost zainteresowania rolnictwem ekologicznym w ostatnim okresie jest tendencją ogólnoświatową, gdyż w latach 1999–2012 powierzchnia użytków rolnych (UR) zagospodarowanych w ten sposób wzrosła ponad 3-krotnie, czyli z około 11,0 do 37,5 mln ha (rys. 1). Przyrost ten wahał się od 0,8 mln ha w Afryce do 4,4 mln ha w Europie i 6,8 mln ha w Australii. Należy jednak podkreślić, że w 2012 r. rolnictwo ekologiczne wykorzystywało tylko 0,9% ogólnej powierzchni UR na świecie, zaś na poszczególnych kontynentach udział ten wahał się od 0,1–0,3% w Afryce i Azji do 2,1–2,9% w Europie i Australii (14).

Rys.1. Powierzchnia UR wykorzystywanych do produkcji metodami ekologicznymi na świecie

Źródło: Willer i Lernoud (14)

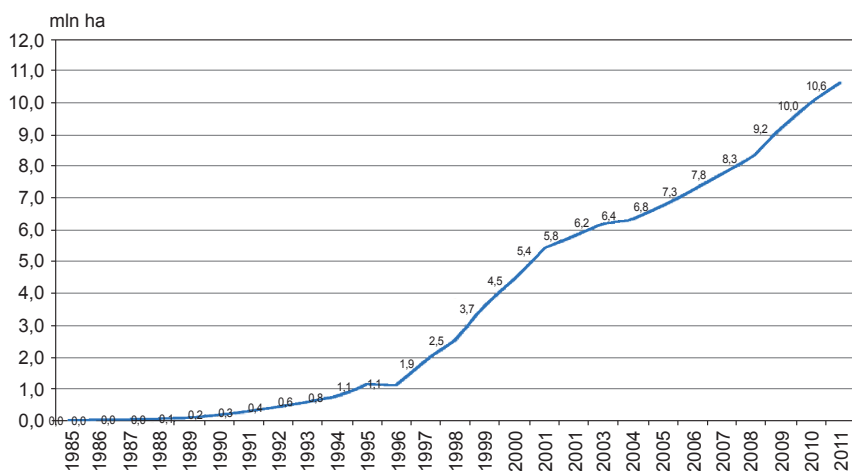
W strukturze użytków rolnych gospodarstw ekologicznych na świecie dominują trwałe użytki zielone, które stanowią średnio ponad 60%, a w Australii nawet 98% powierzchni ogółu UR. Udział gruntów ornych wynosi przeciętnie około 20%, a jedynie w Europie i Ameryce Północnej dochodzi do 40–50%. Ponad 10% UR w rolnictwie ekologicznym zajmują sady oraz różnego rodzaju plantacje trwałe (kawa, herbata, cytrusy, oliwki, orzechy, winorośl itp.), które dominują w Afryce, Azji i Ameryce Południowej (14).

Wartość obrotów żywnością i napojami z produkcji ekologicznej w 10-leciu 2002–2011 wzrosła w skali światowej z 23 do 63 mld USD, z czego 44% przypada na USA, a 41% na Europę (14). W UE w 2012 r. na żywność z produkcji ekologicznej najwięcej wydawali mieszkańcy: Niemiec – 86, Szwecji – 95, Austrii – 127 i Danii – 159 euro rocznie w przeliczeniu na mieszkańca, a dla Polski wydatki te oszacowano na 3 euro.

Rolnictwo ekologiczne w UE

W Europie do 1990 r. zainteresowanie rolnictwem ekologicznym było znikome, gdyż w ten sposób było zagospodarowane około 0,2–0,3 mln ha. UR (rys. 2). W tym okresie rolnictwo ekologiczne nie było również subwencjonowane ze środków publicznych. Ramy prawne rozwoju rolnictwa ekologicznego stworzyło Rozporządzenie Rady Wspólnoty Europejskiej z 1991 r. (10).

Jego wprowadzenie zbiegło się ze zmianami we Wspólnej Polityce Rolnej UE, czyli tzw. reformą Mac Sharry’ego, w której na znaczeniu zyskała ochrona środowiska i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich oraz ograniczenie wielkości produkcji rolnej. Reforma ta zobowiązała, między innymi, kraje członkowskie Wspólnoty do wprowadzenia programów rolnośrodowiskowych, w których rolnictwo ekologiczne stanowiło ważny komponent. Stworzyło to również możliwości finansowego wsparcia rolnictwa ekologicznego i przyspieszyło jego rozwój. W latach 1991–2000 powierzchnia UR wykorzystywanych przez rolnictwo ekologiczne w Europie wzrosła z 0,3 do około 4,5 mln ha, z czego 4,3 mln ha przypadało na kraje zrzeszone obecnie w UE. W następnych latach powierzchnia ta systematycznie zwiększała się, osiągając poziom 11,2 mln ha w 2012 r., w tym 10 mln ha w 27 krajach UE (1).

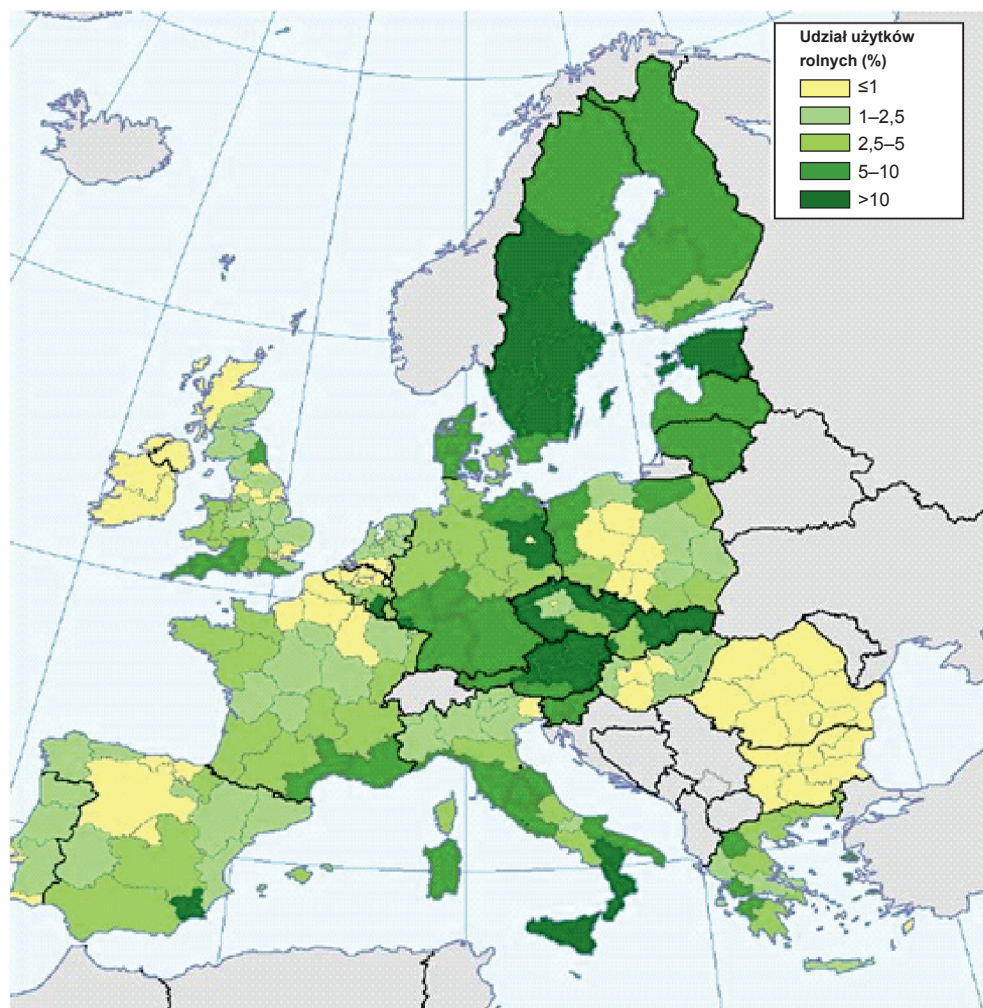

Rys. 2. Powierzchnia UR wykorzystywanych przez gospodarstwa ekologiczne w Europie

Źródło: Źródło: Willer i Lernoud (14)

W 2011 r. gospodarstwa ekologiczne wykorzystywały, średnio w 27 krajach UE, 5,4% ogółu UR, przy czym w 15 krajach tzw. „starej Unii” odsetek ten wynosił 5,8%, zaś w 12 krajach później przyjętych do Unii 4,4% (2). Analizując regionalne zróżnicowanie rolnictwa ekologicznego w UE, można stwierdzić, że ten sposób gospodarowania cieszy się większym zainteresowaniem w krajach o gorszych naturalnych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej. Świadczy o tym wysoki udział powierzchni UR wykorzystywanych do produkcji ekologicznej w takich krajach, jak: Austria – 19,7, Szwecja – 15,4, Estonia – 14,8, Czechy – 10,8, Łotwa – 10,4 Słowacja – 8,6, Włochy – 8,6 i Finlandia – 8,2% ogółu UR. Mniejsze natomiast znaczenie (1–5% UR) ma rolnictwo ekologiczne w krajach UE o korzystnych warunkach siedliskowych do intensywnej produkcji rolnej, tj.: Irlandia, Holandia, Francja, Belgia i Wielka Brytania, a także w krajach ostatnio przyjętych do UE (Bułgaria – 0,8 i Rumunia – 1,7% UR).

Podobną prawidłowość można również stwierdzić na terenie poszczególnych państw członkowskich UE (rys. 3). W rejonach podgórskich i górskich lub na obszarach o słabszych glebach większy udział w użytkowaniu gruntów ma rolnictwo ekologiczne. Jest to uwarunkowane tym, że dopłaty do tego sposobu gospodarowania mają większe znaczenie w generowaniu dochodów gospodarstw rolnych niż w rejonach korzystnych dla produkcji rolnej, gdzie można uzyskać dużą wydajność typowych upraw rolniczych.

Rys. 3. Regionalne zróżnicowanie udziału użytków rolnych (%) wykorzystywanych przez gospodarstwa ekologiczne w poszczególnych krajach UE w 2010 roku

Źródło: European Commission (1)

W strukturze użytkowania gruntów gospodarstw ekologicznych w UE, podobnie jak na świecie, dominują rośliny pastewne (trwałe użytki zielone oraz pastewne na gruntach ornych) – średnio prawie 45% ogółu UR (tab. 1). Szczególnie dużym, bo ponad 80% udziałem tej grupy użytków wyróżniają się: Czechy, Słowacja, Belgia i Wielka Brytania (1). W Polsce w 2011 r. pod rośliny paszowe przeznaczano 66% gruntów będących w użytkowaniu gospodarstw ekologicznych. Duży jest również w UE udział plantacji trwałych – 13,1% ogółu UR, a dominujące znaczenie mają: oliwki, winorośl oraz orzechy. W rolnictwie ekologicznym mały jest natomiast areal uprawy zbóż i roślin przemysłowych.

Tabela 1

Struktura użytkowania gruntów w rolnictwie ekologicznym UE-27 w 2011 roku

Wyszczególnienie	Powierzchnia (mln ha)	Udział (%)	Udział (%) w całej powierzchni w UE-27
Użytki rolne (ogółem)	9,61	100,0	5,4
Zboża	1,41	14,6	2,5
Strączkowe	0,22	2,2	16,0
Przemysłowe	0,18	1,9	1,4
Pastewne	4,32	44,9	7,5
Plantacje trwałe	1 26	13,1	11,0

Źródło: European Commission (1)

W gospodarstwach ekologicznych, pomimo dużego arealu uprawy roślin pastewnych, bardzo małe jest pogłowie zwierząt oraz znikoma wielkość certyfikowanej produkcji zwierzęcej (tab. 2). Gospodarstwa ekologiczne użytkujące w 2011 r. w UE-27 średnio 5,4% użytków rolnych dostarczały tylko niespełna 1% ogółu produktów zwierzęcych. O małym zainteresowaniu gospodarstw ekologicznych produkcją zwierzęcą decyduje kilka czynników:

1. Rygorystyczne przepisy dotyczące: zapewnienia dobrostanu zwierząt, pochodzenia materiału hodowlanego z chowu ekologicznego oraz konieczność zapewnienia pełnego asortymentu pasz z produkcji ekologicznej.
2. Słaba organizacja skupu i przetwórstwa ekologicznej produkcji zwierzęcej. Liczne gospodarstwa ekologiczne nie uzyskują bonifikaty cenowej za ekologiczne produkty zwierzęce, gdyż z uwagi na niedostateczną sieć specjalistycznych przetwórci, często sprzedają one produkty zwierzęce łącznie z produkcją konwencjonalną i wówczas droższa ekologiczna produkcja zwierzęca jest wysoce nieopłacalna dla rolnika.

Sytuacja taka częściej występuje w krajach o mniejszym znaczeniu rolnictwa ekologicznego i słabszej organizacji rynku żywności ekologicznej. Dobrym tego przykładem jest tu chów krów i produkcja mleka. W krajach UE-15 gospodarstwa

ekologiczne utrzymują 3,7% całego pogłowia krów, a w wybranych krajach udział ten jest znacznie większy: Austria – 18, Szwecja – 13, Dania – 11 i Anglia – 8%. Natomiast w krajach UE-12 gospodarstwa ekologiczne utrzymują tylko 1,1% krów, a jedynie na Litwie udział ten jest zdecydowanie większy (1). Pogłowie trzody chlewnej w gospodarstwach ekologicznych jest znikome, jedynie w 3 krajach UE (Niemcy, Dania i Francja) produkcja ta jest nieco większa.

Tabela 2

Udział gospodarstw ekologicznych w pogłowie zwierząt i wielkości produkcji zwierzęcej
(rolnictwo ogółem UE-27 = 100)

Wyszczególnienie	Udział rolnictwa ekologicznego (%)
Bydło ogółem	2,9
Krowy	3,0
Owce i kozy	2,8
Trzoda chlewna	0,3
Drób	0,9
Produkcja zwierzęca ogółem	0,96

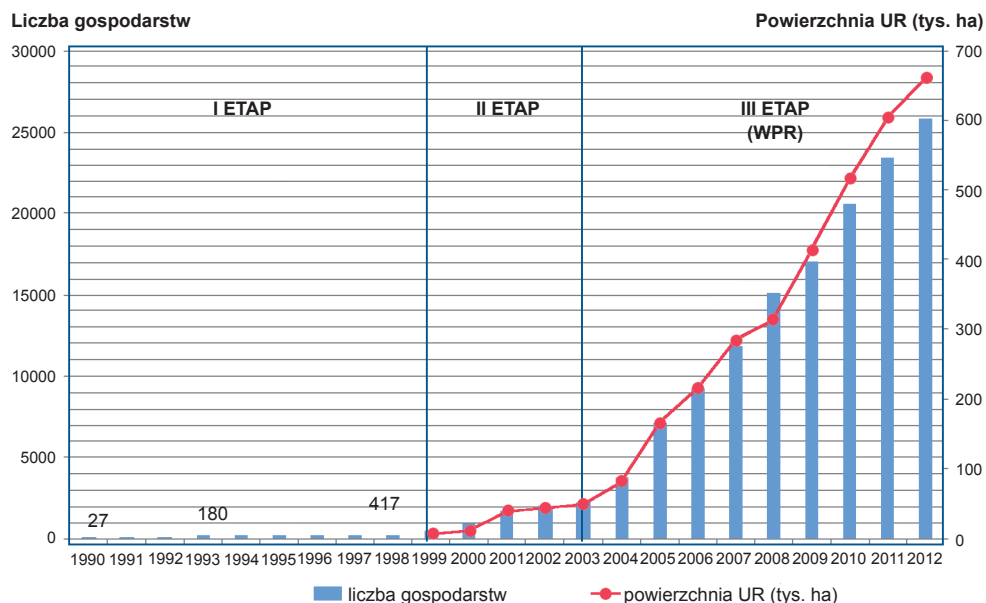
Źródło: European Commission (1)

Powyższe dane o produkcji zwierzęcej w rolnictwie ekologicznym nie są pełne, gdyż część gospodarstw ekologicznych prowadzi produkcję zwierzęcą w sposób konwencjonalny; nie jest ona certyfikowana jako ekologiczna i nie ujmuje jej statystyki dotyczące tego sposobu gospodarowania.

Rolnictwo ekologiczne w Polsce

Pierwszy kurs poświęcony gospodarowaniu ekologicznemu zorganizowano w Polsce dopiero w 1984 r., a w 1989 r. powstało Stowarzyszenie Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „EKOLAND”, którego siedzibą był Przysiek (3). W 1996 r. powstała pierwsza jednostka certyfikująca w rolnictwie ekologicznym AGRO BIO TEST. W tym okresie istniało w Polsce około 250 gospodarstw ekologicznych prowadzonych głównie przez hobbystów, gdyż nie korzystały one z żadnego wsparcia finansowego z budżetu państwa i ten okres można traktować jako pierwszy etap rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce (rys. 4). Drugi etap rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce przypada na lata 1999–2003 i wiąże się z wprowadzeniem odpowiednich uregulowań prawnych. W 1999 r. rolnicy ekologiczni otrzymali pierwsze dopłaty, które refundowały koszty certyfikacji gospodarstw, a od 2000 r. wprowadzono również małe dopłaty do powierzchni upraw ekologicznych. W 2001 r. Sejm uchwalił ustawę, która stworzyła ramy prawne funkcjonowania

rolnictwa ekologicznego w Polsce. W latach 1999–2003 zaczęło wzrastać zainteresowanie rolnictwem ekologicznym, gdyż liczba gospodarstw zwiększyła się z 513 do 2286, zaś powierzchnia UR wzrosła z 7 do około 50 tys. ha (rys. 4). Trzeci etap rozwoju rolnictwa ekologicznego nastąpił po integracji Polski z UE i wprowadzeniu Wspólnej Polityki Rolnej. W latach 2004–2012 liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce wzrosła z 2286 do 25944, a powierzchnia wykorzystywanych przez nie UR zwiększyła się z 50 do 662 tys. ha.

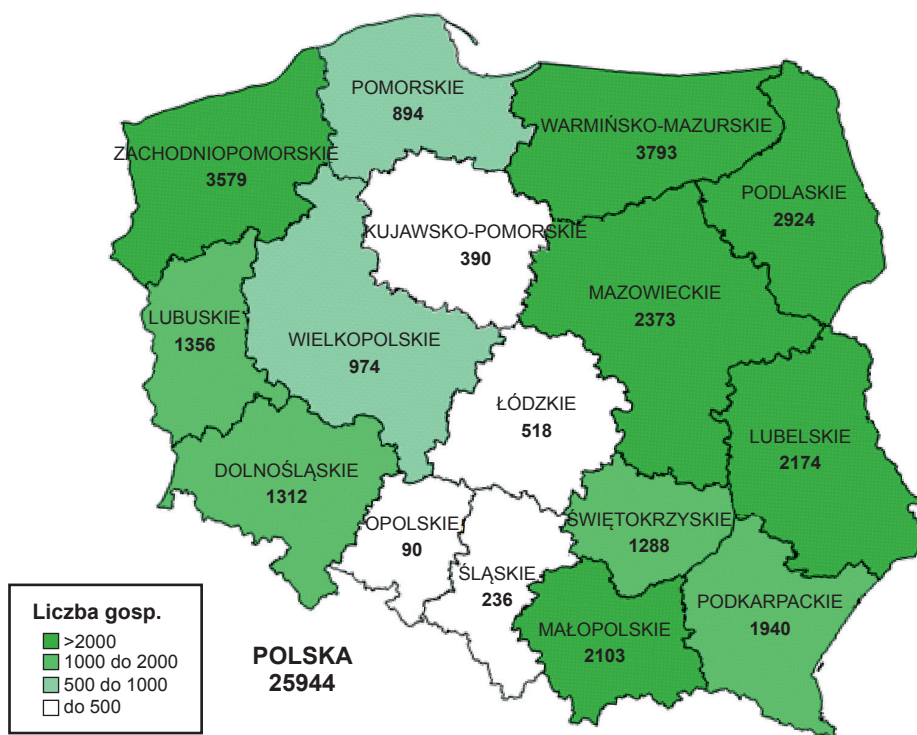

Rys. 4. Powierzchnia UR i liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów IJHARS (6)

W 2012 r. liczba gospodarstw ekologicznych (łącznie z certyfikatem oraz w okresie konwersji) w czterech województwach (opolskie, śląskie, kujawsko-pomorskie i łódzkie) była mała (90–518), w kolejnych czterech przekraczała 2 tys., zaś w dwóch województwach (zachodniopomorskie i warmińsko-mazurskie) wynosiła nawet powyżej 3,5 tys. (rys. 5). Przed akcesją Polski do UE w 2003 r. największą liczbą gospodarstw ekologicznych wyróżniały się województwa o rozdrobnionej strukturze agrarnej – lubelskie, małopolskie, mazowieckie, podkarpackie i świętokrzyskie (tab. 3). W następnych latach ten sposób gospodarowania rozwijał się najszybciej w województwach, które przed 1990 r. wyróżniały się dużym udziałem sektora uspołecznionego w rolnictwie (lubuskie, zachodniopomorskie i warmińsko-mazurskie). W latach 2005–2012, średnio w Polsce, liczba gospodarstw ekologicznych wzrosła 3,5-krotnie, natomiast w tych 3 województwach przyrost ten był 8-krotny. Pewien regres w rozwoju rolnictwa ekologicznego w tym okresie zanotowano w woj. świę-

tokrzymiskim i małopolskim, w których liczba gospodarstw ekologicznych wzrosła niespełna 2-krotnie (tab. 3).

Rys. 5. Liczba gospodarstw ekologicznych w poszczególnych województwach w 2012 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów IJHARS (6)

Tabela 3

Zmiany liczby gospodarstw ekologicznych 1999–2012 w wybranych województwach

Województwo	1999	2003	2005	2010	2012	
					liczba	% (2005 = 100%)
Lubelskie	115	263	774	1962	2174	281
Małopolskie	97	407	1187	2156	2103	177
Świętokrzyskie	103	382	785	1243	1288	164
Lubuskie	8	20	188	833	1356	721
Warmińsko-mazurskie	33	126	432	2279	3793	878
Zachodniopomorskie	6	85	404	2373	3579	886
Ogółem	513	2386	7182	20582	25944	361

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów IJHARS (6)

Lepszą miarą praktycznego znaczenia rolnictwa ekologicznego jest powierzchnia UR lub jego udział w zagospodarowaniu gruntów. W Polsce w 2012 r. gospodarstwa ekologiczne wykorzystywały ogółem 662 tys. ha gruntów, co stanowiło 4,3% ich całkowitej powierzchni UR kraju (tab. 4, rys. 6). Areal ten wahał się od poniżej 10 tys. ha w województwach: opolskim, kujawsko-pomorskim, łódzkim i śląskim (odpowiednio od 0,6 do 1,6% UR) do 113–135 tys. ha województwach: warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim, co stanowiło odpowiednio 11,7 oraz 15,4% ogółu ich UR. Również w województwie lubuskim rolnictwo ekologiczne wykorzystuje ponad 10% UR. Należy podkreślić, że w tych województwach udział rolnictwa ekologicznego w strukturze zagospodarowania gruntów jest zbliżony do przodujących w tym zakresie krajów UE (Szwecja, Włochy, Austria, Łotwa, Estonia (1).

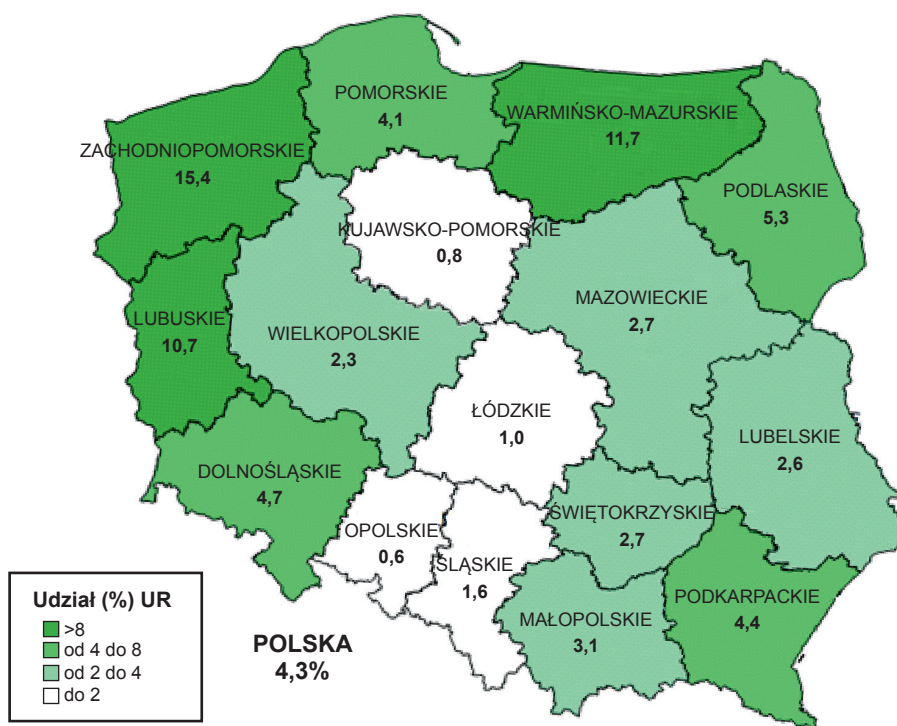
O różnym tempie rozwoju rolnictwa ekologicznego w poszczególnych rejonach Polski decyduje szereg czynników, często trudnych do identyfikacji. Można założyć, że w woj. lubuskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim powstała grupa większych gospodarstw indywidualnych na gruntach byłego sektora uspołecznionego, które posiadają słabsze gleby. W takich gospodarstwach dopłaty bezpośrednie uzupełnione płatnościami do rolnictwa ekologicznego stwarzały możliwości uzyskania zadowalających dochodów. Z analizy wyników rachunkowości rolnej (FADN) wynika, że duże gospodarstwa ekologiczne uzyskiwały nawet wyższe dochody niż gospodarstwa konwencjonalne o podobnej wielkości (8, 9). W tej sytuacji podstawowym motywem działania była doraźna chęć pozyskania dotacji, często bez wizji trwałego ekologicznego gospodarowania. Z kolei w województwach opolskim i kujawsko-pomorskim, gdzie funkcjonują większe i dobrze zorganizowane gospodarstwa towarowe prowadzące intensywną produkcję rolniczą, gospodarowanie ekologiczne nie jest atrakcyjną alternatywą dochodową i jest mało popularne. Ponadto na zainteresowanie gospodarowaniem ekologicznym wpływa także sieć zakładów przetwórczych i rozwój lokalnego rynku, co stwarza możliwości zbytu ziemioplodów po wyższych cenach. Znaczenie ma również jakość doradztwa rolniczego, występowanie dobrze funkcjonujących gospodarstw na danym terenie, tworzenie grup producenckich itp.

Tabela 4

Powierzchnia UR (tys. ha) w gospodarstwach ekologicznych w latach 1999–2012 w wybranych województwach

Województwo	1999	2003	2005	2010	2012
Lubelskie	1,1	3,4	11,1	34,9	37,5
Małopolskie	0,2	5,5	11,2	22,0	21,1
Świętokrzyskie	0,6	3,4	7,6	13,1	14,6
Lubuskie	0,5	1,0	7,4	35,8	52,6
Warmińsko-mazurskie	1,3	6,6	15,3	75,2	112,9
Zachodniopomorskie	0,4	6,9	28,1	98,0	135,4
Ogółem	7,6	49,9	166,3	519,1	661,7

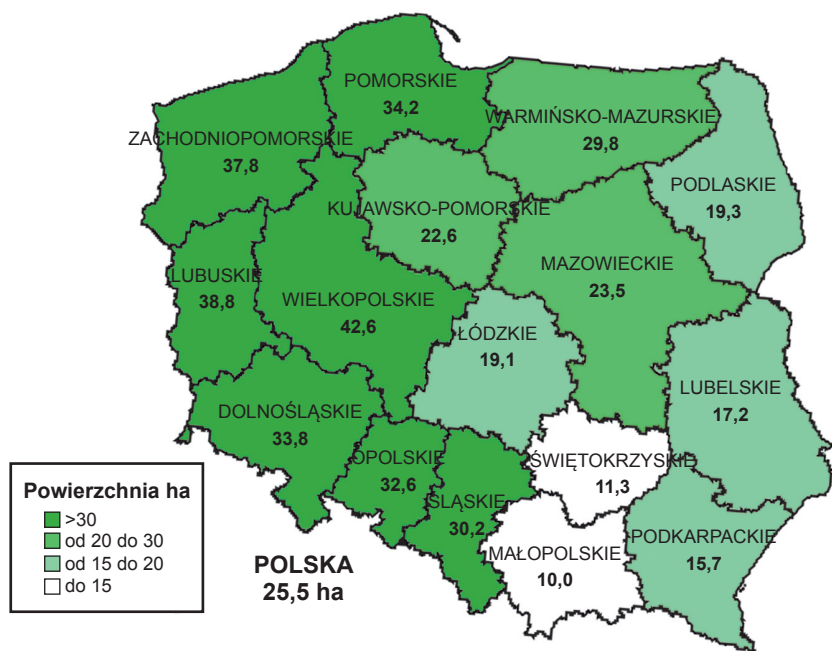
Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów IJHARS (6)

Rys. 6. Użytki rolne (%) wykorzystywane przez gospodarstwa ekologiczne w poszczególnych województwach w 2012 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i IJHARS (5 i 6)

Średnia powierzchnia UR w gospodarstwie rolnym w Polsce w 2010 r. wnosila 6,8 ha i wahała się od 2,8 ha w woj. podkarpackim do 19,9 ha w woj. zachodniopomorskim (4). Natomiast przeciętna wielkość gospodarstwa ekologicznego to 25,5 ha, z wahaniami od 10–11 ha w woj. małopolskim i świętokrzyskim do około 40 ha w woj. zachodniopomorskim, lubuskim i wielkopolskim (rys. 7). Wyniki te wskazują, że gospodarstwa ekologiczne zarówno przeciętnie w Polsce, jak również w poszczególnych województwach są 2-, 3-krotnie większe w porównaniu z ogółem gospodarstw rolnych. Również w innych europejskich krajach gospodarstwa ekologiczne są większe od przeciętnej wielkości ogółu gospodarstw rolnych (6).

Rys. 7. Średnia powierzchnia gospodarstw ekologicznych w 2012 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów IJHARS (6)

Struktura obszarowa gospodarstw ekologicznych stwarza potencjalnie korzystne warunki do racjonalnego gospodarowania (tab. 5). Udział gospodarstw małych (do 10 ha UR), których produkcja jest przeznaczana głównie na samozaopatrzenie, w całym naszym rolnictwie wynosi ponad 75% i posiadają one w sumie około 30% UR. Natomiast wśród gospodarstw ekologicznych ich odsetek wynosił 45%, a w ich posiadaniu jest tylko niespełna 10% UR (tab. 4). Gospodarstwa ekologiczne o powierzchni powyżej 20 ha, które mają już możliwości prowadzenia produkcji towarowej, stanowiły 31% całkowitej liczby gospodarstw i wykorzystywały 77% UR objętych tym sposobem gospodarowania. Natomiast średnio w kraju gospodarstw należących do tych grup obszarowych było tylko około 8% i posiadały one 48% UR Polski.

Gospodarstwa ekologiczne, na tle całego naszego rolnictwa wyróżniają się bardzo dużym udziałem sadów i plantacji jagodowych, pod które w ostatnich latach przeznaczano około 12% UR, czyli prawie 5-krotnie więcej niż średnio w kraju (tab. 6). Zjawisko to można by uznać za bardzo korzystne, gdyby to były produkcyjne sady i jagodniki. Jednak znaczne powierzchnie zajmują sady orzechowe, zlokalizowane w woj. zachodniopomorskim, czyli poza tradycyjnym rejonem uprawy tej rośliny, z których uzyskuje się znikomą produkcję towarową. W ostatnim okresie po ograniczeniu wielkości dopłat do sadów niskonakładowych, a do tej kategorii zaliczono sady orzechowe, powierzchnia takich sadów jest systematycznie ograniczana.

W gospodarstwach ekologicznych jest również duży udział trwałych użytków zielonych – około 40%, czyli prawie 2-krotnie większy niż w całym naszym rolnictwie. Ponadto w latach 1999–2011, wraz ze wzrostem powierzchni UR wykorzystywanych przez rolnictwo ekologiczne w Polsce, występował dość systematyczny wzrost udziału w strukturze użytkowania gruntów łąk i pastwisk oraz sadów, kosztem powierzchni uprawy typowych roślin rolniczych i warzyw (tab. 6).

Tabela 5

Struktura obszarowa gospodarstw oraz ich udział w użytkowaniu gruntów w Polsce w 2010 roku

Powierzchnia gospodarstwa (ha)	Udział w liczbie gospodarstw (%)		Udział w użytkowaniu gruntów (%)	
	ogółem	ekologicznych	ogółem	ekologiczne
1–5	55,2	21,4	13,7	2,6
5–10	22,5	24,0	16,5	6,9
10–15	9,7	14,7	12,3	7,0
15–20	4,6	9,0	8,4	6,0
20–50	6,2	17,1	18,9	20,8
50–100	1,1	9,1	7,8	26,1
>100	0,6	4,7	21,8	30,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4) i IJHARS (6)

Tabela 6

Struktura (%) użytkowania gruntów

Wyszczególnienie	Ogółem w Polsce ¹	Gospodarstwa ekologiczne ²					
		1999	2003	2005	2006	2010	2011
Uprawy rolnicze	70,6	65,6	54,2	49,4	46,6	47,2	49,1
Łąki i pastwiska	21,1	27,5	39,6	44,1	42,2	38,7	38,3
Warzywa	1,8	2,7	1,8	0,7	0,6	0,8	0,8
Sadownicze i jagodowe	2,4	4,0	4,4	5,8	10,6	13,3	11,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS¹ (4) oraz bazy danych IJHARS² za 2011 r. (6)

Analiza struktury zasiewów gospodarstw ekologicznych wskazuje również na małe potencjalne możliwości produkcji surowców roślinnych przeznaczonych na rynek (tab. 7). Wynika to stąd, iż gospodarstwa te pod uprawę warzyw przeznaczały tylko 0,5% gruntów ornych, czyli 3-krotnie mniej niż średnio w całym naszym rolnictwie. Udział ziemniaka w strukturze zasiewów, przy takim samym porównaniu, był 4-krotnie, zaś zbóż 2-krotnie mniejszy. Gospodarstwa ekologiczne praktycznie nie uprawiają roślin przemysłowych (rzepak i burak cukrowy), natomiast aż 57% gruntów ornych zajmują rośliny pastewne, a w całym naszym rolnictwie ich udział wynosi około 7%. W związku z tym ilości produkowanych ziemiopłodów, które mogą być przeznaczone na cele konsumpcyjne są małe.

Tabela 7

Struktura zasiewów w gospodarstwach ekologicznych w Polsce w 2011 roku

Wyszczególnienie	Udział w strukturze zasiewów (%)						
	zboża	strączkowe	ziemiaki	przemysłowe	warzywa	pastewne na GO	pozostałe
Gospodarstwa ekologiczne ¹	36,3	3,3	0,9	0,9	0,5	57,2	0,9
Rolnictwo ogółem ²	73,4	2,1	3,7	11,1	1,5	6,7	1,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS² (4) oraz bazy danych IJHARS¹ za 2011 r. (6)

Struktura użytkowania gruntów oraz obsada utrzymywanych zwierząt zależały również od wielkości gospodarstw (tab. 8). W gospodarstwach dużych (powyżej 50 ha) pod uprawę roślin pastewnych (trwałe użytki zielone i rośliny pastewne na gruntach ornych) przeznaczano 65–70% ogółu UR, a średnia obsada zwierząt wynosiła około 0,1 DJP·ha⁻¹ UR. Zbożami i pozostałymi roślinami rolniczymi obsiewano tylko około 20% gruntów, a kolejne 8–15% zajmowały ekstensywne sady, w tym z dużym udziałem sadowi orzechowych. Taki sposób wykorzystania gruntów decydował o małym wolumenie ekologicznej produkcji. Dodatkowo należy podkreślić, że ta grupa gospodarstw wykorzystywała w sumie w Polsce aż 56% gruntów użytkowanych w sposób ekologiczny.

Tabela 8

Użytkowanie gruntów w grupach obszarowych gospodarstw ekologicznych¹ w 2011 roku
oraz obsada zwierząt²

Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw (ha)						
	1-5	5-10	10-15	15-20	20-50	50-100	>100
Łąki i pastwiska (%)	28,3	35,5	36,6	36,8	40,1	34,0	43,0
Pastewne na GO (%)	21,6	24,6	28,4	29,4	29,0	31,2	27,3
Zboża i inne rośliny rolnicze poza pastewnymi (%)	20,1	24,9	24,8	23,3	19,7	18,9	21,3
Sady i jagodowe (%)	29,6	14,6	9,8	9,8	10,8	15,5	7,8
Pozostałe (%)	0,4	0,4	0,4	0,6	0,3	0,4	0,6
Obsada zwierząt (DJP·ha ⁻¹ UR)	0,20	0,33	0,32		0,27	0,11	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS² (4) oraz bazy danych IJHARS¹ za 2011 r. (6)

Mniejsze gospodarstwa (do 50 ha) lepiej realizowały zasady ekologicznego gospodarowania, gdyż odsetek gruntów przeznaczanych pod rośliny pastewne był

mniejszy (50–60%), a obsada zwierząt wynosiła średnio około $0,3 \text{ DJP} \cdot \text{ha}^{-1} \text{ UR}$ (tab. 8). Ponadto około 25% UR obsiewno zbożami i innymi uprawami rolniczymi, poza roślinami pastewnymi. W najmniejszych gospodarstwach popularne były przede wszystkim plantacje roślin jagodowych, które w większości były dobrze prowadzone.

Podsumowanie

W Unii Europejskiej szybki rozwój rolnictwa ekologicznego nastąpił po reformie Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) zapoczątkowanej w 1991 r. W 20-lecie 1991–2012 powierzchnia UR wykorzystywanych przez gospodarstwa ekologiczne wzrosła z około 0,4 do ponad 10,0 mln ha. W Polsce ten sposób gospodarowania zaczął się szybciej rozwijać po integracji z UE i uzyskaniu wsparcia finansowego w ramach WPR. W latach 2004–2012 liczba gospodarstw ekologicznych wzrosła 7-krotnie, a powierzchnia UR 12-krotnie.

W 27 krajach UE w 2011 r. gospodarstwa ekologiczne wykorzystywały średnio 5,4% ogółu UR, przy czym w 15 krajach tzw. „starej Unii” odsetek ten wynosił 5,8%, zaś w 12 krajach później przyjętych do Unii – 4,4%. Największym udziałem powierzchni użytkowanej ekologicznie w ogólnym areale UR wyróżniały się: Austria – 19,7, Szwecja – 15,4, Estonia – 14,8, Czechy – 10,8, Łotwa – 10,4%, natomiast najmniejszym: Bułgaria 0,8, Irlandia – 1,3, Rumunia 1,7, Holandia – 2,4 oraz Francja – 3,6%.

W Polsce w 2012 r. gospodarstwa ekologiczne wykorzystywały średnio 4,3% UR, z wahaniami od poniżej 1% (woj. opolskie, kujawsko-pomorskie i łódzkie) do 10–15% (woj. lubuskie, warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie).

Gospodarstwa ekologiczne średnio w kraju, jak również w poszczególnych województwach są około 3-krotnie większe w porównaniu z ogółem gospodarstw rolnych. Ich średnia powierzchnia wynosi około 25 ha, i waha się od 10–11 ha (woj. małopolskie i świętokrzyskie) do około 40 ha (woj. zachodniopomorskie, lubuskie i wielkopolskie).

Wolumen ekologicznej produkcji towarowej w Polsce jest mały, gdyż w gospodarstwach ekologicznych średnio około 60% gruntów zajmują rośliny pastewne (trwale użytki zielone oraz pastewne na gruntach ornych) przy średniej obsadzie zwierząt tylko około $0,2 \text{ DJP} \cdot \text{ha}^{-1} \text{ UR}$, czyli ponad 2-krotnie mniejszej niż w całym naszym rolnictwie. Sady i plantacje jagodowe zajmują około 12% UR, jednak dominują sady nowozakładane (w większości orzechowe), które dotychczas nie dają produkcji towarowej. W strukturze zasiewów gospodarstw ekologicznych mały jest natomiast udział warzyw, ziemniaków oraz zbóż, czyli upraw dostarczających ziemiopłodów o większym znaczeniu konsumpcyjnym. Szczególnie niekorzystna sytuacja pod tym względem występuje w większych gospodarstwach ekologicznych (powyżej 50 ha), w których posiadaniu znajduje się w Polsce większość UR zagospodarowanych w sposób ekologiczny. Wprowadzane nowe regulacje prawne dotyczące rolnictwa

ekologicznego powinny być ukierunkowane na zwiększenie wolumenu ekologicznej produkcji towarowej.

Literatura

1. European Commission. Facts and figures on organic agriculture in the European Union. 2013, ss. 1-44.
2. FiBL. Organic (including in-conversion) area in the European Union 2000–2011. <http://www.organic-world.net/yearbook-2013.html>.
3. Górny M., Sołtysiak U., Tyburski J., Tyszką Z.: Kryteria rolnictwa ekologicznego. EKOLAND, 1994, 1-13.
4. GUS: Charakterystyka gospodarstw rolnych (PSR 2010), Warszawa 2012.
5. GUS: Rocznik statystyczny rolnictwa. Warszawa 2012.
6. IJHAR-S: Raporty o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 1999–2011. www.ijha-s.gov.pl/pliki/download/RA.
7. Kuś J., Jończyk K.: Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce. J. Res. Appl. Agric. Eng., 2009, **54(3)**: 178-182.
8. Kuś J.: Ocena ekonomiczno-organizacyjna gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych w świetle wyników rachunkowości FADN. J. Res. Appl. Agric. Eng., 2012, **57(4)**: 25-29.
9. Nachtmann G.: Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa ekologiczne uczestniczące w Polskim FADN w 2010 r., Cz. I. Wyniki standardowe. IERiGŻ-PIB Warszawa, 2012, ss. 68.
10. Rozporządzenie Rady (2092/91/EWG) z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE, 198.
11. Rozporządzenie Rady (834/2007/WE) z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz. Urz. UE, L 189/1).
12. Runowski H.: Rolnictwo ekologiczne – rozwój czy regres?. Rocz. Nauk Rol., 2009, ser. G, **96(4)**: 182-193.
13. Tyburski J., Żakowska-Biemans S.: Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego. SGGW Warszawa, 2007.
14. Willer H., Lernoud J.: Organic Agriculture Worldwide: Current Statistics. <http://www.organic-world.net/yearbook-2014-presentations.html>.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Jan Kuś
Zakład Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8
24-100 Puławy
tel. (81) 886 34 21 wew. 360
e-mail: jankus@iung.pulawy.pl